

Bijlage 3. Behandeling van de adviezen bij het ministerieel besluit tot voorlopige opheffing van de bescherming als monument en als dorpsgezicht van de windmolen Schaliënmolen met omgeving in Tessenderlo

Provincie: Limburg

Gemeente: Tessenderlo, 4de afdeling, sectie D

Objectnummer: 4.01/71057/107.1 en
4.02/71057/103.1

Dossiernummer: 4.001/71057/102.1

Omschrijving:

Windmolen Schaliënmolen met omgeving,
Achterheide, Engsborgseweg, Heuvelken en Prinsenbos

Mij bekend om gevoegd te worden bij het besluit van heden:

Brussel, 29/06/22

De Vlaamse minister van Financiën en Begroting, Wonen en Onroerend Erfgoed,

Getekend door: Matthias Diependaele (Sig)
Getekend op: 2022-06-29 16:23:28 +02:00
Reden: Ik keur dit document goed

Matthias DIEPENDAELE

1. Advies uitgebracht voorafgaand aan de voorlopige opheffing

1.1. Advies uitgebracht door de Vlaamse Commissie Onroerend Erfgoed (VCOE)

Het advies werd gevraagd op 15 april 2022.

De VCOE bracht op 12 mei 2022 een voorwaardelijk gunstig advies uit over de opheffing van de bescherming als dorpsgezicht van de molenromp van de Puttenbergmolen met omgeving in Begijnendijk (Betekom) en van de Stenen Molen met omgeving in Zottegem (Grotenberge), de bescherming als monument én als dorpsgezicht van de windmolen Schaliënmolen met omgeving in Tessenderlo, en de bescherming als monument van de windmolen De Korenbloem in Kinrooi (Ophoven) en de windmolen van het Lindeke in Ledegem (Sint-Eloois-Winkel) en een ongunstig advies over de opheffing van de bescherming als monument van de Doornzelemolen in Evergem. Het advies maakt integraal deel uit van het opheffingsdossier.

Behandeling van het advies:

Alvorens in te gaan op de rechtsgrond en de motivering van de opheffingsvoorstellen formuleert de commissie een aantal algemene bedenkingen over windmolenbeschermingen. De commissie gaat daarbij in op de kwetsbaarheid van windmolens voor materiële aantasting en de noodzaak aan gericht beheer, opvolging en adequate handhaving, alsook aan het waarderen en vrijwaren van de omgevingscontext die voor windmolenerfgoed van specifiek belang is. Het grondige evaluatieonderzoek op basis waarvan de voorlopige opheffing van deze beschermingen is voorgesteld (*Tussen hemel en aarde. Een herwaardering van het windmolenerfgoed in Vlaanderen*), wordt omschreven als voorbeeldig maar de commissie vraagt om ook effectief en proactief werk te maken van het inhoudelijk actualiseren en versterken van de bestaande windmolenbeschermingen. Gedoeld wordt op de erfgoedwaarden, motivaties, beschermingsstatuten, afbakeningen, beheersdoelstellingen, bescherming van de molenomgevingen en het vrijwaren van de windvang.

Antwoord: De windvang van een 15-tal beschermde windmolens wordt verzekerd door een nieuwe bescherming met een overgangszone. In 2022 staat de opstart gepland van drie beschermingsprocedures als pilootproject. Gezien de beleidsprioriteiten inzake onderzoek en bescherming en de evaluatie van het beschermd bestand (2021-2024) biedt de onderzoekskalender deze beleidsperiode daarnaast geen ruimte om in te gaan op de vraag van de commissie om de bestaande windmolenbeschermingen te optimaliseren en te actualiseren.

De commissie formuleert ook enkele bedenkingen en vragen met betrekking tot de zes voorliggende dossiers.

Er wordt gevraagd om niet enkel in het opheffingsbesluit van de bescherming als monument van de Doornzelemolen in Evergem maar ook in de vijf andere opheffingsbesluiten de uitgevoerde thematisch-typologische toetsing (selectiecriteria, verhouding tot andere beschermde windmolens) expliciet te onderbouwen. De commissie voegt hier aan toe dat voor De Korenbloem in Kinrooi, de Stenen Molen in Zottegem en de gedemonteerde Schaliënmolen in Tessenderlo geen sprake is van een volledig verlies aan erfgoedwaarden. De commissie erkent wel dat het merendeel van de voorliggende beschermingen in hun huidige toestand de thematisch-typologische toets niet (langer) doorstaan.

Antwoord: Een uitvoerige bespreking van de gehanteerde criteria en van het beschermde windmolenerfgoed is opgenomen in het gepubliceerde onderzoeksrapport dat hoort bij deze opheffingen (<https://oar.onroenderfgoed.be/item/6218>). Zoals de commissie zelf aangeeft, is de thematisch-typologische toetsing per molen beknopt opgenomen in de inhoudelijke dossiers. Enkel in het geval van de Doornzelemolen in

Evergem zijn die criteria ook systematisch besproken in het opheffingsbesluit omdat de rechtsgrond voor deze opheffing gelegen is in het algemeen belang en meer specifiek de evaluatie van het beschermde bestand in Vlaanderen op basis van de hedendaagse inzichten inzake erfgoedwaarde als wijzigende context. Bij de vijf andere opheffingsbesluiten is de rechtsgrond dat de erfgoedwaarden onherstelbaar zijn aangetast of verloren gegaan sinds de bescherming. Een uitgebreide thematisch-typologische toetsing is dan ook niet op zijn plaats in deze opheffingsbesluiten.

De commissie vindt dat de voorgestelde opheffing van de dorpsgezichten weinig houvast biedt voor de waardering van nog aanwezige contextwaarden (onder meer de molenaarswoningen).

a) Met betrekking tot de Puttenbergmolen in Begijnendijk noemt de commissie het een gemiste kans dat de karakteristieken van dit dorpsgezicht niet zorgvuldiger werden gewaardeerd bij het toegestane inbreidingsproject. Ze merkt ook op dat de langgestrekte percelen aan de overzijde van de Damiaanstraat wel hun open karakter behielden en dat de verbouwde molenaarswoning kenmerkend blijft voor het industrieel-archeologisch ensemble. Daarom vraagt ze te onderzoeken of een deel van het dorpsgezicht alsnog beschermd kan blijven in functie van de afleesbaarheid van de molensite en de samenhang met de molenaarswoning. Bijkomend pleit de commissie voor een inhoudelijke actualisatie van de bescherming als monument omwille van het behoud van de mechanische maalinstallatie en sulfermolen, en omwille van de discrepantie tussen de afbakening van de bescherming en de huidige locatie van de sulfermolen buiten deze afbakening.

Antwoord: De molenaarswoning is gelegen binnen de afbakening van het dorpsgezicht maar wordt hierdoor niet beschermd. Ook in het beschermingsdossier van het dorpsgezicht (bij de behandeling van de bezwaren) was immers opgenomen dat deze molenaarswoning kon verbouwd of vervangen worden. In het kader van het evaluatieonderzoek naar het windmolenerfgoed in Vlaanderen is de molenaarswoning wel recent mee opgenomen als bouwkundig erfgoed in de wetenschappelijke inventaris (<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/200110>), wat de mogelijkheid biedt om deze in de nabije toekomst vast te stellen als bouwkundig erfgoed. Het open karakter ten zuiden van de molen is nog onvoldoende om een bescherming te verantwoorden.

Wat betreft de inhoudelijke actualisatie van de bescherming, dient opgemerkt dat de herkenbaarheid als mechanische maalderij en de sulfermolen expliciet vermeld worden in het besluit tot bescherming als monument uit 2000. De sulfermolen werd inderdaad verplaatst buiten de afbakening van de bescherming als monument maar dit staat los van de bescherming als dorpsgezicht.

b) Voor de Schaliënmolen in Tessenderlo gaat de commissie akkoord dat het weinig zinvol is om de bescherming als dorpsgezicht verder te zetten maar ze vraagt om de verbouwde molenaarswoning – die mee bijdroeg aan de historische waarde van het dorpsgezicht – nader in waarde te duiden.

Antwoord: In het beschermingsdossier van de molen werd de samenhang met de goed bewaarde molenaarswoning van 1880 (een typisch Kempisch molenaarsbedrijf) aangehaald, wat vandaag onder het criterium context(waarde) zou worden gevat. Aangezien deze windmolen zich niet langer op deze locatie bevindt en een heropbouw op deze locatie weinig waarschijnlijk is – de commissie zelf bestempelt een maalvaardige reconstructie op deze locatie vandaag als weinig zinvol – is die contextwaarde (vanuit de bescherming als monument) of ensemblewaarde (vanuit de bescherming als dorpsgezicht) vandaag grotendeels verdwenen. Ook de herkenbaarheid is vandaag veel lager dan op het moment van bescherming door de uitgevoerde verbouwingen. De erfgoedwaarde van deze molenaarswoning berust bovendien vooral op haar representativiteit (er waren destijds honderden, zo niet duizenden molenaarswoningen). Maar ook vandaag zijn er nog heel wat molenaarswoningen bewaard en een kleine 200 beschermd. De opheffing van deze bescherming zorgt dus niet voor een hiaat in het

beschermde bestand. Een heel vergelijkbare beschermde molenaarswoning uit die regio die veel hoger scoort op de erfgoedcriteria is bijvoorbeeld die van de Haanvense molen in Meerhout (<https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/5839>).

Bij de Doornzelmolen in Evergem erkent de commissie dat de windmolen na de harde herbestemming of onoordeelkundige verbouwing van 2000-2002 niet meer herkenbaar is als typologisch zeldzame binnen- of kettingkruier. Ze voegt er echter aan toe dat dergelijke vergunde ingrepen – uitgevoerd volgens toenmalige restauratie- en herbestemmingsinzichten – op zichzelf geen motivering kunnen vormen om nadien over te gaan tot een opheffing van bescherming. De commissie stelt vast dat de historische waarde en contextwaarde behouden bleven en vindt het daarom noodzakelijk dat de bescherming als monument wordt verdergezet, al dan niet in geactualiseerde vorm. Daarbij is bijkomend onderzoek nodig naar de artistieke en esthetische waarde, alsook naar de eventuele ruimtelijk-structurende waarde.

Antwoord: De Memorie van Toelichting bij het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 stelt dat verwaarlozing of gebrek aan onderhoud door de (huidige of vorige) zakelijkrechthouder of beheerder in geen geval aanleiding kan geven tot een opheffing van de bescherming (Memorie van Toelichting Stuk 1901 (2012-2013) – nr. 1 p. 61). Vergunde ingrepen die de erfgoedwaarde hebben aangetast worden niet expliciet uitgesloten.

De historische waarde en de 'contextwaarde' van de Doornzelemolen blijven inderdaad grotendeels behouden maar deze worden gevrijwaard door het beschermd cultuurhistorisch landschap Doornzele Dries. Ook de molen blijft binnen dit beschermd cultuurhistorisch landschap immers behouden als een erfgoedelement. Een behoud of actualisering van de bescherming als monument is hiervoor dus niet nodig.

De commissie vindt het positief dat de opheffingsvoorstellen oog hebben voor de omgang met waardevolle molenonderdelen na de opheffing maar ze vraagt om te onderzoeken of de maatregelen tot bewaring, hergebruik of ter beschikkingstelling van molenonderdelen afdwingbaar kunnen worden gemaakt in het kader van het opheffingsbesluit. In het bijzonder voor de Schaliënsmolen in Tessenderlo wordt gevraagd de verplichting op te leggen om waardevolle en/of herbruikbare molenonderdelen minstens gedeeltelijk op te slaan in een onroerenderfgoeddepot.

Antwoord: De plannen van Lou Jansen voor de maalvaardige restauratie van de Schaliënsmolen uit 1980 en de fotoreportage en het genummerd plan die opgemaakt werden bij de demontage van die molen in 2004 (alle opgenomen in de documentatiebijlage 4.3. bij het inhoudelijk dossier) registreren en documenteren in voldoende mate de erfgoedwaarden die verloren gaan.

Gezien de zeldzaamheid van het molentype – dat mee de motivering van de industrieel-archeologische waarde van het beschermde monument vormde – is het inderdaad aan te bevelen dat waardevolle molenonderdelen zoveel mogelijk museaal bewaard worden, in het bijzonder kenmerkende elementen zoals de kleine askop en het rollenkruierwerk. Verder is het aan te bevelen dat herbruikbare molenonderdelen (zoals de natuurstenen) goed geventileerd en afgeschermd opgeslagen worden in functie van hergebruik. Er is echter geen verplichting tot behoud of opslag van deze elementen in een onroerenderfgoeddepot omdat dit de museale ontsluiting of het hergebruik van deze onderdelen bemoeilijkt of zelfs onmogelijk maakt.

De commissie geeft ook twee detailopmerkingen:

- a) In het inhoudelijk dossier van de Doornzelemolen in Evergem dient op pag. 4 (voetnoot 1) de foutieve link naar het online erfgoedobject gecorrigeerd te worden.

Antwoord: Deze correctie wordt uitgevoerd.

- b) De commissie vraagt de vermelde inspectierapporten van Monumentenwacht Vlaanderen aan de opheffingsdossiers toe te voegen.

Antwoord: Indien er een inspectierapport is, wordt dit toegevoegd als bijlage bij het inhoudelijk dossier mits akkoord van de opdrachtgever.

1.2. Conclusie voorafgaand aan de voorlopige opheffing

Het advies heeft invloed op het inhoudelijk dossier.

Het inhoudelijk dossier werd als volgt aangepast:

- a) Het inspectierapport van Monumentenwacht Vlaanderen werd toegevoegd als bijlage 4.4.

Het advies heeft geen invloed op het ministerieel besluit. Het ministerieel besluit werd niet aangepast.